

ÖVERSIKT – KALMARKRIGET 1611-1613

I början av 1600-talet hopade sig orosmolnen och allt pekade mot nya konflikter mellan de danska och svenska rikena. Bland annat var man djupt oense om de svenska kraven på tillgång till Ishavskusten. Vidare uppfattade Danmark att Sverige förde en allt aggressivare Östersjöpolitik och där återfanns allt från erövringsförsöken av Livland till inblandning i de ryska tronföljdsstriderna. Till listan kan också fogas att Kristian IV, länge talat sig varm för ett krig med ett återupprättande av Kalmarunionen under dansk ledning som yttersta mål.

I april månad kom så Danmarks krigsförklaring och den följdes raskt upp av ett massivt anfall mot Kalmar. Själva staden erövrades efter rasande stridigheter i maj 1611 och Kalmar slott kapitulerade den 3 augusti. Kraftfullheten i den danska offensiven överraskade svenskarna som snart befann sig på defensiven på nära nog samtliga fronter. En svensk framgång noteras dock i form av erövringen av Jämtland.

Den ursprungliga danska planen gick främst ut på att få ett snabbt avslut och med hjälp av flottan rikta ett direktanfall mot Stockholm. Men planen gick i stöpet främst på grund av den danska statens dåliga finanser.

Istället fick de danska trupperna inrikta sig på härjningståg i Västergötland, där bland annat Skara brändes, men danskarna led också ett svidande nederlag vid halländska Kölleryd i februari 1612. En annan dansk truppstyrka förhärjade trakterna av Växjö, men misslyckades med att erövra Kronobergs slott.

Från svenskt håll svarade Gustav II Adolf och hans trupper med att förhärja danska basområden i nordöstra Skåne. Under återtåget led de svenska förbanden ett allvarligt nederlag vid Vittsjö den 11 februari.

I maj månad erövrade danskarna de svenska befästningarna Älvsborg och Gullberg. I och med dessa erövringar var svenskarnas väg till Västerhavet spärrad. Avsikten var sedan att låta denna armé under Kristian IV:s ledning möta en annan dansk här under befäl av Gert Rantzau i norra Småland. Därefter skulle de förenade truppstyrkorna rikta ett kraftfullt anfall mot Stockholm. Rantzaus armé utgick från Kalmar.

I juli nådde den danska hären med Kristian IV i spetsen Jönköping, men då hade Rantzaus trupper tvingats tillbaka mot Kalmar. Som huvudanledning till den Rantzauska reträtten brukar uppges vara den uteblivna solden till legosoldaterna, men i sammanhanget får vi inte heller glömma bort det massiva folkliga motståndet som drabbade arméer redan vid uppmarschen men framför allt under

återtåget. I Ålemstrakten eskalerade reträtten till panikartad flykt och fullständig upplösning av armén.

Under augusti månad 1612 gjorde de danska stridskrafterna ett försök att sjövägen inta Stockholm, men det misslyckades. Under återstoden av kriget förekom en rad drabbningar mellan danska och svenska trupper. Och de sistnämnda backades många gånger upp av bondeuppbåd. Slutpunkt för kriget sattes i och med freden i Knäred den 20 januari 1613. I fredsvillkoren stipulerades bland annat att Sverige skulle lösa tillbaka Älvsborgs fästning för en miljon riksdaler silvermynt.

Högsbybygden, Kalmarkriget och Kyrkstenarna

Högsbybygden utgjorde i allra högsta grad krigsskådeplats under Kalmarkriget sommaren 1612. När danska trupper under Rantzaus ledning nådde dessa trakter tröt provianten och framryckningen avstannade. Väntetiden på nya förråd fördrevs bland annat genom byggandet av skansanläggningar och återställandet av broar. Men det organiserades dessutom rena plundringståg runt om i trakten och bygdeborna flydde hals över huvud rätt i ut i skogen. Men ibland tog allmogen till sina bössor mot dessa plundrande marodörer och de lyckades med hjälp av överraskningsanfall slå tillbaka kraftfullt mot grupper av kringströvande fiender. En trogen bundsförvant i dessa överraskningsanfall var själva skogen där allmogen använde den väl beprövade bråtetaktiken. Den gick i korthet ut på att man gjorde förhugningar längsmed båda sidor av en väg och inne i bråten spärrades vägen tvärsöver och vid ingången genomsågades träd så de snabbt kunde fällas och stänga återtåget för den trupp som oförsiktigt trängt in i fällan. I rätt ögonblick rusade försvararna fram och öppnade eld och nedkämpade fienden med mördande musköteld. Misslyckades man av någon anledning så skingrades bösseskyttarna och försvann. Detta var allmogens sätt att försöka utjämna sin underlägsenhet i beväpning, pansar och beridenhet gentemot yrkesmilitärer.

Vidare gör muntligt traderade uppgifter gällande att de danska trupperna under sitt uppehåll i Högsby använde kyrkan som stall. Och den flyktade ortsbefolkningen kom istället att samlas för gudstjänst i den skyddande skogen vid ett par stora stenblock belägna några kilometer utanför Högsby. Platsen kom sedermera att kallas Kyrkstenarna.

I början av juli 1612 bröt så den danska hären upp med en förtrupp bestående av cirka 1000 ryttare och musketörer. För att skydda reträttvägen kvarlämnades en dansk truppstyrka vid Staby och den skans som man låtit uppföra.

De svenska trupperna norr om Högsby kringgicks snabbt och snart kunde danskarna sätta kurs mot Mörlunda. Några kilometer innan Mörlunda försökte svenskarna få stopp på den danska framryckningen. Platsen var av allt att döma vid Skräple äng, men svenskarna drevs undan och danskarna marscherade vidare mot Målilla. Något egentligt samlat motstånd mötte man icke, men vid alla passager måste bråtar genombrytas och ofta knallade böndernas muskötter från skogsbrynen mot de frammarscherande trupperna. Ond bråd död drabbade också eventuella eftersläntare. Sammantaget var det en relativt tilltufsad danske armé som nådde Målilla. Här avstannade det hela och detta skedde bland annat på grund av proviantbrist och rykten om att överlägsna svenska trupper och

uppbådade bönder under ledning av Gustaf II Adolf snabbt var i antågande. Efter en framstöt i riktning mot Årenatrakten inkom mera konkreta bevis för att svenskarna befann sig på frammarsch och hotade avskära reträttvägen. Detta satte fart på de danska benen och omkring den 16 juli var så reträtten anträdd. Svensk trupp hann upp en del danska förband och den 17 juli utkämpades en träffning på Hägelåkra gärde. Huvuddelen av den danska armén hann dock undan men det blev ett tufft återtåg som ackompanjerades av allmogens knallande musköter. Muntliga traditioner gör gällande att danskarna gick rätt in i en av allmogen iordningställd bråte. Inklämda mellan denna bråte och Emån och en grävd vattengrav fick mängder med ”jutar” bita i gräset. Platsen som är belägen några kilometer utanför Högsby benämns än i dag Danska stäket.

Vid ett krigsråd som den danske befälhavaren Rantzau höll i Högsby den 18 juli beslöt man att snabbt dra sig tillbaka mot Kalmar och då i första hand till Ålem för att där få proviantunderstöd från väntande skepp. De sistnämnde lyste dock med sin frånvaro vid härens ankomst till Ålem och marschen som nu utvecklats till mera panikartad flykt fortsatte till Ryssby, dit förnödenheter hämtades från Kalmar. Då de danska trupperna nu var decimerade och demoraliserade valde man att inte försöka få till någon fortsättning utan rätta sig in bakom Kalmars skyddande murar.